

Stichting Oudchristelijke Studiën

Verslag najaarsvergadering
zaterdag 8 oktober 2022

Aanwezig: Van Amersfoort, Berghuis, Bouwman, Dijkstra, Dölle, Guichelaar, Hilhorst, Hokke, Lamberigts, Van Loon, Mooij-Kemp, Van Reisen, Rose, Roukema, Rouwhorst, Staat, Stoelinga-Kruse, Tevel, Troost, Witkamp.

In de ochtend sprak Dr. Wijnand Boezelman over *Athanasius' retorische gebruik van het Evangelie van Johannes in de Redevoeringen tegen de Arianen*. Boezelman zette allereerst uiteen wat de rol van *paideia* en welsprekendheid was in de Grieks-Romeinse oudheid. Athanasius van Alexandrië (ca. 298 - 373 AD) had zeker een basale vertrouwdheid met deze *paideia*, zonder dat hij erin ondergedompeld lijkt te zijn geweest. Hij stond vooral bekend om zijn grondige kennis van de Bijbel. Onderzoek naar de stijl van Athanasius heeft zich vaak beperkt tot zijn vierde rede tegen de Arianen, maar die tekst staat waarschijnlijk ten onrechte op naam van Athanasius.

In Athanasius' authentieke werk zijn zeker retorische strategieën aanwezig, maar in hoeverre dat het gevolg is van natuurlijk aanleg of genoten onderwijs, is vaak moeilijk uit te maken. Wel valt op dat verwijzingen naar klassieke auteurs bij Athanasius erg schaars zijn. In zijn redevoeringen tegen de Arianen ontbreken ze vrijwel geheel. De Bijbel citeert Athanasius daarin daarentegen des te meer, en in het bijzonder het Johannes-evangelie. Dat hangt ongetwijfeld samen met het onderwerp (de goddelijkheid van Christus).

In zijn werk zet Athanasius zich fel af tegen zijn tegenstanders, die hij onder andere voor de voeten werpt dat zij zich, net als andere ketterse groeperingen, genoemd hebben naar een mens in plaats van naar Christus zelf. Verder bespreekt hij fundamentele aspecten van de Ariaanse leer. Bij zijn weerlegging doet hij veelvuldig beroep op Bijbelteksten, waarbij hij zich lang niet altijd laat beperken door de oorspronkelijke context. In de derde rede tegen de Arianen bespreekt Athanasius een aantal teksten die hij in de eerste twee redes zonder problematisering gebruikt. Het lijkt er dus op dat de derde rede een reactie is op kritiek naar aanleiding van de eerste twee. Athanasius schreef zijn derde rede tegen de Arianen (die waarschijnlijk als leestekst was bedoeld) tijdens zijn tweede ballingschap.

Athanasius' polemische toon had altijd een duidelijk doel. Zijn strategie was ook effectief: ondanks zijn moeilijke omstandigheden wist hij anderen voor zich te winnen. Die omstandigheden, gevoegd bij een opzettelijke nadruk op Bijbelteksten, verklaren ook de verschillen in zijn werk met de klassieke leer van de retorica. Na de lezing ontspoon zich een discussie over onder meer het publiek en de verspreiding van Athanasius' redes en de mate waarin zijn polemische toon uniek is binnen de vierde-eeuwse patristiek.

Na de lunch werd stilgestaan bij twee leden die ons onlangs zijn overleden. Eerst werd Michiel Op de Coul herdacht door Gerard Rouwhorst, daarna sprak Riemer Roukema een *in memoriam* uit op Fred Ledegang.

De middaglezing werd verzorgd door Dr. Bernard ten Hove die sprak over *De dorsvloer bij Augustinus als metafoor voor de kerk*. Voor de dorsvloer reserveert Augustinus het woord *area*. Er is één opmerkelijke uitzondering: in zijn beroemde relaas over zijn jeugdzonde, de perendiefstal, spreekt Augustinus over zijn vermaak *in ariis*. Het lijkt echter onwaarschijnlijk dat meerdere dorsvloeren naast elkaar lagen. Net als in andere Noord-Afrikaanse teksten lijkt *in ariis* hier begraafplaatsen aan te duiden. Die betekenis zou passen bij Augustinus' beeld van de geestelijke dood waar hij toen naar eigen zeggen in verkeerde.

Wanneer Augustinus met *area* de dorsvloer aanduidt, is de betekenis van de dorsvloer sterk afhankelijk van de context. Soms staat hij symbool voor de *permixtio*, de Kerk in zijn tijdelijke fase, waarin ware gelovigen samen zijn met onechte christenen.

Soms wordt de dorsvloer ook verbonden met het Joodse volk. Dat is dan de eerste dorsvloer, die gedorst is. De opbrengst daarvan is de nieuwe oogst op de tweede dorsvloer van de wereldwijde Kerk. Die uitleg is bij Augustinus echter niet anti-joods bedoeld, want de joden maken deel uit van die wereldwijde gemeenschap.

Elders wordt aan de dorsvloer gerefereerd in de context van Richteren 6 (het verhaal van Gideon): als Gideon om een tweevoudig teken vraagt, treft hij eerst een doorweekte vacht op een droge dorsvloer aan en daarna de omgekeerde situatie. In tegenstelling tot denkers als Ambrosius en Origenes, stelt Augustinus dat dat niet betekent dat de goddelijke genade van het Joodse volk (de vacht) is overgegaan op de wereldkerk (de dorsvloer), maar dat de Joden ook tot de dorsvloer behoren.

Ook in de predestinatieleer speelt de dorsvloer als metafoor een rol. Hierbij valt op dat er altijd hoop is bij Augustinus. Hoewel de metafoor van kaf en koren weinig ruimte lijkt te laten voor nuance, kan het kaf bij Augustinus altijd nog koren worden. De predestinatie sluit geen mensen van de genade uit, maar garandeert de genade voor de goede christenen.

In discussies met andersdenkenden komt de metafoor eveneens terug. Augustinus erkent tegenover de Donatisten dat de Kerk ook kaf bevat, maar dat de Kerk een *corpus mixtum* is, is geen reden om je af te scheiden. Augustinus zoekt wel steeds de eenheid, maar doet niet oneindig concessies.

Al met al blijkt de metafoor dorsvloer zeer diverse betekenissen aan te nemen bij Augustinus en door hem regelmatig te worden ingezet. Hij noemt zich zelfs 'man van de dorsvloer' (hier bedoeld als de katholieke Kerk) in zijn discussie met de Donatisten. Ook na deze lezing werd actief van gedachten gewisseld.

Bestuursmededelingen

- ✚ Nienke heeft de Stichting vertegenwoordigd bij de uitvaart van Michiel Op de Coul op 31 mei 2022 te Amsterdam. Liesbeth was bij het afscheid van Fred Ledegang op 16 september.
- ✚ Tijdens een etentje van het bestuur is nog eens stil gestaan bij Liesbeths jarenlange vervulling van het secretariaat. Er was niet alleen een cadeau voor Liesbeth, maar ook voor Chloë, de kersverse dochter van de huidige secretaris.
- ✚ De stichting heeft subsidies verstrekt aan 3 boekprojecten: een vertaling van Gregorius van Nyssa's dialoog over de ziel door Piet Hein Hupsch (te verschijnen bij Damon), de rijk geïllustreerde, monumentale vertaling van de *Legenda Aurea* door Ton en Carolien Hilhorst (onlangs verschenen) en een studie van Fred Ledegang over het scheppingsverhaal bij vroegchristelijke auteurs, dat aan alle leden is toegezonden. Helaas heeft Fred het niet meer in druk kunnen zien verschijnen.
- ✚ Vanaf 1 oktober is een student-assistent voor 5 maanden aan de slag gegaan om onze database DOCS te vullen met Nederlandse vertalingen van vroegchristelijke teksten in het Latijn en in de oosterse talen. De bibliografische gegevens en enkele vertalingen zijn al beschikbaar (<https://www.oudchristelijkstudien.nl/docs>) en aanvullingen en correcties blijven van harte welkom (via Roald of Nathan).
- ✚ Het besloten gedeelte van de website wordt opgeheven. Het enige wat daar nog te vinden was, de ledenlijst met namen en adressen van alle leden, wordt voortaan eenmaal per jaar meegestuurd met het verslag van de halfjaarlijkse vergadering.
- ✚ De data van de eerstvolgende vergaderingen zijn 11 maart en 14 oktober 2023.

Hartelijke groet,

Roald Dijkstra (secretaris)

Contact: roald.dijkstra@kuleuven.be / 06-20534884

Dit verslag is ook te vinden op <https://www.oudchristelijkstudien.nl/>.